

Najopštije govoreći teorije srednjeg obima polaze od prioriteta različitih vremenski uži, spoljnih i unutrašnjih činilaca: ekonomski, politički, vojni i nacionalni uzroci raspada SSSR-a i lagera. Naravno, da ni sva objašnjenja iz ove grupe nemaju pretenziju relativno opšte i celovite teorije. Najrasprostranjenija su objašnjenja o iznuđenom slomu pod uticajem rata zvezda, a zatim ona o slomu iznutra, usled ekonomskih teškoća i poraznog delovanja Glasnosti. Ima i psiholoških tumačenja da je iščezavanje straha bilo presudno u padu režima (Shane), kada su disidenti koji su se vratili iz logora počeli da pričaju, i kada su dozvoljena dela Pasternaka i Solženjicina i napadi na Lenjina. Kako je to sve teklo nekažnjeno, zahuktavala se erozija idejne integracije. Otkrivanje masovnih zločina i Staljinove kalkulacije u paktu sa Hitlerom, naročito u baltičkim zemljama, bili su snažna poluga secesije.

Najsloženije je pitanje odnosa spoljnih i unutrašnjih činioaca sloma. Da li je spoljni pritisak samo aktivirao unutrašnje slabosti, ili je delovao toliko snažno da je, pokazujući nemoć sovjetskog vojnoindustrijskog kompleksa, izazvao krupne vojne, unutrašnje i spoljopolitičke promene? Da li je perestrojka 1985. bila početni, a neuspeli vojni puč avgusta 1991. katalizator konačnog raspada? U ortodoksno tumačenje spoljnog podsticaja sovjetskih reformi i perestrojke ubacuju se i teorije o usponu srednje klase koja je tražila reforme i modernizaciju. Postoje i objašnjenja raspada difuzijom, tj. zaraznim širenjem uticaja iz jedne sredine u drugu. Ima mišljenja da se po ulozi spoljnih činilaca 1989. ne razlikuje mnogo od 1789, 1848, 1917-18 ili 1968 godine. Ipak, 1989. godine televizija je bila kvalitativno novi elemenat difuzije. U Kamerunu su lokalnu policiju nazvali Securitatea, a u Togou su prozvali trg na kom su se okupljali demonstranti Tienanmen. Po svemu sudeći, ipak spoljni činioци i difuzija nisu bili dovoljni, već pre važan ubrzavajući činilac koji je mogao delovati tek kada se pojavio sovjetski vrh spreman da prihvati rizik izmene ortodoksne sovjetske politike. Dakle, u ovom radu se ne polazi od hijerarhizacije činioaca sloma, već od njihovog razornog podudaranja u vrlo osobenim prilikama. A od opstanka kineskog socijalizma će zavisiti odgovor da li je restauracija kapitalizma u SSSR-u bila nužnost ili rezultat spleta nepovoljnih okolnosti.

2. 2. 1. UNUTARSISTEMSKI ČINIOCI RASPADA.

Unutrašnji činioци raspada zgusnuti su u ekonomskoj i političkoj organizaciji realnog socijalizma koja se nije prilagođavala unutrašnjoj diferencijaciji društva i promenama okruženja. Važan deo ove organizacije je mehanizam za regulisanje međunacionalnih odnosa. Anahroni obrazac odnosa partije i države vremenom bivao je sve uočljiviji jer je počivao na kanonskom prioritetu komesarskog nad birokratskim načelom. Važna institucionalna osnova ovog prioriteta bila je poluvojna organizacija partije koja se formirala iz: (1) imperativa klasne borbe; (2) opštih civilizacijskih i ilegalnih uslova delovanja koji su dugo opterećivali političku kulturu komunista; (3) potvrđivanja partije kao komandne strukture u ratu. Premda je socijalizam za razliku od fašizma bio u osnovi protiv rata, vojna disciplina je, partijski shvaćena, nebirokratski uticala na organizaciju ostalih delova društva. Povezivala je dva oprečna momenta: hijerarhiju i načelo jednakosti, tj. solidarnost i jednakost s jedne i partijsku disciplinu kao izvitopereni nebirokratski oblik vojne discipline s druge strane (Kuljić 1989). Integracija društva počivala je gotovo isključivo na ideologiji partije, pa je erozijom ideologije stvoren eksplozivni idejni vakuum, a rušenjem partije došlo je do urušavanja hijerarhijske kičme celog sistema. Ogromni birokratski aparat nije pratio